

Сергій Головащенко

к.філос.н., доцент кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету “Києво-Могилянська Академія” (м.Київ, Україна)

КОНФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ СПРОБ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ

(тези виступу)

Анотація: *Історично утворився та, можливо, ще продовжує утворюватися певний спектр культурно-цивілізаційних уподобань, носіями яких виявляються представники різних конфесійних культур в нашій країні: греко-католицької, кількох православних, протестантської традиційної, неопротестантських, ісламської, іудаїстської. Ці уподобання напевне визначають етоси поведінки в економічній, політичній та соціальній сферах та зрештою визначають вибір українцями вектора цивілізаційного поступу.*

Говорячи про теперішні трансформації нашого суспільства, не можна залишити поза увагою пов'язане з веберівською методологією вивчення культурно-конфесійних традицій з боку їх впливів на становлення *сенсожиттєвих орієнтирів* особистості та соціальної групи, на внутрішню — психологічну й моральну — *мотивацію вибору* ними способу діювання в економічній, соціальній, політичній, культурній сферах життя.

Особливо цікавим тут, на наш погляд, є феномен, що виникає тепер в «транзитивних» суспільствах пострадянського простору. Говоримо про «накладання» багатоконфесійної та поліетнічної структури суспільства на ситуацію історичного вибору вектора цивілізаційного розвитку. Причому це «накладання» здатне виступати в ролі певного «передмодернізаційного імпульсу», а також може бути важливим чинником суспільної модернізації, що вже почалася.

Як супутній фактор, що ускладнює типологію впливу різних конфесійних культур на життєві цінності, орієнтири та цивілізаційні уподобання їх носіїв, можемо розглядати *різну міру культурної та етичної автономії* (або емансипації) індивідів та соціальних груп від нормативних настанов основних традиційних інститутів, які універсально організовують «зовнішнє» (держава) й «внутрішнє» (церква загалом) життя. Реалізується ж ця культурна та етична автономія *залежно від міри чинності в тому чи іншому суспільстві (тут: на пострадянському просторі) демократичних процедур у політичних практиках*, в т.ч. в галузі взаємин церкви (церков) та держави, а також церкви й громади

(найбільше в тому аспекті, який в сучасній європейській політичній культурі прийнято йменувати секулярністю чи *лаїчністю*).

Український досвід здійснення цивілізаційного вибору може вивчатися як промовистий приклад з боку взаємодії всіх описаних вище аспектів. Багатоконфесійна структура нашого суспільства демонструє часом латентний, часом проявлений *вплив різних конфесійних етосів на уподобання та очікування їх носіїв в сферах політичній, соціальной, етнокультурній та навіть економічній*.

Так, серед представників *католицької* (найбільше *греко-католицької*) конфесійної культури виявляється досить стійка *«євроатлантична» цивілізаційна орієнтація* в сфері політики та економіки (насамперед, очікування інкультурації в нашому суспільстві певного узагальненого набору європейських демократичних стандартів політичного життя; можливості реалізовувати індивідуальний та груповий економічний потенціал шляхом вільного пересування робочої сили, розвитку масового дрібного та середнього підприємництва; розвивати культурний потенціал через вільний доступ до європейської освітньої системи. В сфері етнокультурній та етносоціальной це середовище тяжіє до *збереження консервативних цінностей в сімейному житті та до зміцнення національно-державної ідентичності* (це великою мірою пов'язане з практично моноетнічним характером цього середовища). Все це наближає його до *«правого», правоцентристського, або ж до правоконсервативного спектру* позицій, що взагалі характеризують європейську ідентичність.

Суперечливішою виглядає чисельніша українська *православна* громада (нагадаю: одна з найбільш, якщо не найбільша в світі серед православних спільнот). Тут, як ніде в іншому конфесійному середовищі, *історично сформовані в українському суспільстві «цивілізаційні розломи»* знайшли, *вресіті-решт, свою відповідність у розділенні українського православ'я на кілька юрисдикцій*. Тут маємо кілька моделей поведінки, пов'язаної з вибором вектора розвитку. З одного боку, це зв'язок експектацій та моделей поведінки, супутніх до т.зв. *«євразійського вибору»*, з ідеологічними установками православної юрисдикції, яка є в канонічній єдності з Московським Патріархатом. З іншого боку, саме відмова від *«євразійських проектів»* (та в зв'язку з цим різка критика кілька років тому проголошеної концепції *«русского мира»* (рос.)) вирізняє решту православних юрисдикцій, які утверджують церковну самостійність, етнополітичну та етнокультурну ідентичність українців як націотворчого етносу та водночас орієнтуються на консервативну частину спектра *«європейських цінностей»* (що зближує це середовище з греко-католиками та католиками римської традиції).

В економічній же сфері *«євразійський вектор»* виявився досить цікаво: він часто поєднується з *традиціоналістськими моделями економічної та соціальной активності та в наших умовах є відповідним до соціальной моделі індустріального розвитку, а також до етатистськи-патерналістських схем соціальной організації*. Характерними рисами етосу, що підтримується також і через православну культуру є централізація господарчих та трудових відносин, патерналізм, примат колективних цінностей, солідаризм. В умовах

домінування приватних промислово-фінансових груп ці риси здатні досить активно використовуватися в рамках *корпоративних проєктів т.зв. «православної корпоративної культури»* (які, до речі, донедавна були спільними як для Сходу та Півдня України, так і для Росії).

Найрізноманітнішим в українському суспільстві, хоча й не найчисельнішим, видається *протестантське* середовище. Тут найбільш виявленим (через історичну специфіку даної конфесійної субкультури) є зв'язок *протестантської моралі з етосами трудової та економічної активності*. Причому, протестантське середовище може бути відповідним чином структуроване. Слідуючи веберівській установці на виокремлення домінуючих соціальних груп – носіїв релігійної етики, можна говорити про т.зв. «сільський» та «міський» протестантизм серед традиційних деномінацій (історія яких в Україні налічує від 150 до 100 років), а також про різні тенденції в середовищі переважно «міського» неопротестантизму (як т.зв. «євангельського», так і т.зв. «харизматичного»).

У випадку з «традиційним» протестантизмом виразніше простежується вплив класичної «протестантської етики капіталізму», щоправда, гранично адаптованої до місцевих етнонаціональних, соціально-політичних та навіть економічних реалій (що передбачає для свого забезпечення доволі високий рівень соціальної конформності). У випадку ж з неопротестантським, особливо з харизматичним середовищем досить часто стикаємося з емоційно забарвленими акцентами на взаємозв'язок т.зв. «духовного зростання» або «спасіння» з фінансовою успішністю, з гіпертрофованою економічною активністю, переважно знову-таки фінансовою. Останнє зумовлює високу ймовірність прямого маніпулювання адептами через залучення їх до спекулятивних фінансових схем.

Водночас, неопротестантське середовище характеризується *прихильністю до «західних» (рос.) (часто американських) стандартів споживання, а також підтримкою ліберальної версії демократії* — с наголосом на пріоритеті політико-правового забезпечення свободи віровизнання, що на практиці розуміється як *розширення можливостей для місіонерського та економічного впливу*. Підтримка принципу свободи віросповідання (та відповідна цивілізаційна зорієнтованість на країни, що послідовно обстоюють цей принцип, насамперед на США) вирізняє також і «традиційних» протестантів, переважно «євангельського» спрямування.

Ісламське середовище, через свою граничну неоднорідність (за етнічним та територіальним походженням, культурними типами, соціальною структурою, тривалістю та мірою інкультурації до українського суспільства), а також будучи малодослідженим в аспекті, про який ідеться, поки що не може бути схарактеризованою на достатньому теоретичному рівні. Вкажемо хіба що на *співіснування тенденцій до зміцнення й закріплення традиціоналістських «азійських» укладів життя* (хоча поняття «анклава» чи «гетто» в наших умовах з різних підстав тут є малозастосовними) з *тенденціями орієнтації на відомі проєкти «європейської модернізації ісламського за походженням суспільства»* (найбільш яскравий досвід тут — турецький, і найбільш історично та культурно сприятливе до такого досвіду середовище — кримськотатарська громада).

Осібнo стоїть питання про вплив *іудаїстської* культури на цивілізаційний вектор розвитку України. З одного боку, відзначена європейськими дослідниками «деєвропеїзація іудаїзму» та «деіудаїзація Європи» торкнулася і нас у різні періоди ХХ століття (це, звісно, є окремою темою). Проте, з іншого боку, *економічний вплив представників єврейської громади, які свідомо ідентифікують себе з «традицією», з її економічними та політичними етосами, є натеper в Україні досить сильним.* В цілому слід зазначити, що *іудаїстські етоси є дуже «європеїзованими»* (на це існують історичні підстави) в багатьох відношеннях: і в економічному (високий рівень «буржуазності»), і в політичному (з переважанням ліберальних тонів), і в соціальному (орієнтація на соціальну та економічну мобільність), в культурному (традиційно високий освітній ценз та культ найвищої професійної кваліфікації).

Специфічною рисою тут є також історично зумовлений *акцент на забезпечення суспільної стабільності заради створення нормальних (недискримінаційних) умов існування єврейської громади.* І, нарешті, вагомим фактором впливу на інтеграцію євреїв до українського суспільства є *присутність (ідеологічна, насамперед, але також і частково інституційна) зразків, сформованих практикою існування Держави Ізраїль.* Щоправда, докладний аналіз особливостей такої присутності виходить за межі цього тексту. Нашого ж питання стосується те, що *орієнтація самого Ізраїлю на синтез оригінальних етнонаціональних реконструкцій з європейським та американським досвідом економічної, політичної, соціальної модернізації сприяє збереженню потенціалу європоцентричного впливу конфесійної культури іудаїзму на цивілізаційний вибір України.*

Торкнувшись у своїх характеристиках найбільш чисельних та помітних конфесійних культур України, можемо твердити, що їх вплив на цивілізаційний вибір нашого суспільства є досить складним, неоднорідним та подекуди різноспрямованим. Так, *різновекторно діють тенденції до культивування соціально-економічної мобільності, трудової та освітньої активності, індивідуальної підприємницької ініціативи – та тенденції до утвердження пріоритету колективних цінностей, солідаризму, етатистського та корпоративного патерналізму, «закріплені» за низкою схарактеризованих вище конфесійних культур.*

Однак, *перспектива цивілізаційного вибору України (принаймні найближча), як здається — не в виборі з альтернативних варіантів, як не парадоксально. Вона на перспективу — в співіснуванні різних моделей та етосів.* Одним з конструктивних способів такого співіснування в рамках єдиного суспільства могла б стати *децентралізація модернізаційних проєктів, яка б здійснювалась з урахуванням місцевого ресурсного потенціалу, в т.ч. впливу конфесійних культур.*

Формулюючись поки що на рівні *робочої гіпотези,* проблема впливу конфесійних культур на цивілізаційний вибір суспільства та його модернізаційний потенціал заслуговує *емпіричної перевірки та теоретичного осмислення з використанням міждисциплінарного підходу.*